

УДК 330.3:339.9:378

DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/1-86-6>

Романуша Ю. В.

Навчально-науковий професійно-педагогічний інститут
Української інженерно-педагогічної академії

ПЕРЕДУМОВИ ГАРМОНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ З ОСВІТНІМ ПРОСТОРОМ ЄС В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

Статтю присвячено дослідженню проблеми визначення напрямів інтеграції сфери вищої освіти України з інституціями зовнішнього середовища з метою її гармонізації з освітнім простором ЄС для підвищення конкурентоспроможності національної освіти та забезпечення надійної основи розвитку економіки знань в Україні. Обґрунтовано необхідність розвитку вітчизняної освіти на підставі результатів порівняльного аналізу позицій України у світовому рейтингу. Зроблено акцент на стратегічній ролі та функціях закладу вищої освіти у процесах глобалізації освітнього простору. Проаналізовано передумови необхідності інтеграції сфери освіти України з європейським простором. Досліджено стан упровадження стратегій інтеграції вітчизняних закладів вищої освіти з інституціями зовнішнього середовища. Отримані результати дали змогу сформулювати авторське бачення ролі освіти у формуванні економіки знань в Україні та визначити напрями її вдосконалення шляхом гармонізації з освітнім простором ЄС.

Ключові слова: вища освіта України, глобалізація освіти, інтеграція, освітній простір ЄС, економіка знань.

Постановка проблеми. Якісний соціально-економічний розвиток держави ґрунтується на врахуванні тенденцій у світовій економіці, що забезпечується відкритістю національної економіки у її найбільш конкурентоспроможних сферах. Останнім часом усе більше уваги вітчизняних науковців привертає проблема становлення економіки знань в Україні, стратегічними чинниками розвитку якої є знання та їхня якість. У таких умовах обґрунтовується необхідність використання передового досвіду у процесі набуття освіти громадянами, що стає можливим за детального дослідження освітніх систем розвинутих країн. Стратегічно важливим етапом у цьому напрямі стало приєднання України до «Болонського процесу» 19 травня 2005 р. та до Європейського реєстру забезпечення якості вищої освіти у березні 2008 р., що спричинило реформування системи освіти та виникнення певних труднощів, поступове подолання яких виведе наш освітній простір на якісно новий рівень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема дослідження напрямів ефективного розвитку сфери вищої освіти для забезпечення умов становлення економіки знань в Україні з урахуванням передового досвіду є достатньо широкою та дискусійною, яка не має єдиного універсального механізму вирішення, оскільки її розв'язання впливає з різних галузей суспільно-економічних наук. Так, соціальні та етичні аспекти стану вищої освіти у країнах Заходу широко досліджено у працях В.М. Шейко [1], М.П. Денисенко [2] та ін. Умови становлення та розвитку економіки знань в Україні ґрунтовно досліджено у роботах В.М. Геєця [3]. Організаційно-правове регулювання вищої освіти здійснюється Законом України «Про вищу освіту» та низкою інших законодавчих актів [4]. Теоретико-практичні засади стратегічного управління закладами вищої освіти запропоновано у працях С.Г. Натрошвілі [5] та Д.Г. Кучеренко [6], а інструменти державного регулювання та перспектив розвитку вищої освіти в Україні проаналізовано у дослідженнях Г.С. Лопушняк [7]. Фінансово-економічне забезпечення дослідницько-інноваційної діяльності вітчизняної та світової вищої освіти має доцільне обґрунтування у поглядах В.І. Лугового та Ж.В. Таланової [8], а стан фінансування вищих закладів освіти у країнах ОЕСР проаналізовано у роботах І.М. Молчанова [9].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Усебічність аналізу вибраної проблеми дослідження підтверджує відсутність єдності поглядів науковців у цьому напрямі та наголошує на необхідності поглиблення досліджень не лише умов ефективного розвитку сфери вищої освіти України з урахуванням процесів глобалізації освітнього простору, а й визначення характеру системних зв'язків із системою вищої освіти з метою підвищення конкурентоспроможності та якості продукування нових знань як стратегічного чинника ефективного становлення економіки знань в Україні.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення напрямів інтеграції сфери освіти України з інституціями зовнішнього середовища як шляхів гармонізації національного освітнього простору на підставі обґрунтування ролі закладу вищої освіти у процесах глобалізації в умовах становлення економіки знань.

Виклад основного матеріалу. Освіта завжди була й є стратегічною сферою розвитку суспільства, адже вона одночасно формує у особистості різні риси, прищеплює їй патріотизм та любов до рідної країни, виховує гідне ставлення до культури, а також дає змогу опанувати перелік компетенцій, необхідних для продуктивної професійної діяльності. Таким чином, у кінцевому підсумку суспільство повинно отримати висококваліфікованого, готового до професійного розвитку працівника із сукупністю як професійних, так і особистісних рис для реалізації його виробничої функції з метою покращення як власного добробуту, так і добробуту держави. У такому розумінні ключовим є процес отримання знань, зокрема професійних, ефективність якого оцінюється їх якістю та відповідністю тим умовам, з якими в майбутньому стикнеться здобувач вищої освіти. Але, на жаль, у нашій державі існує тенденція освітньої міграції здобувачів вищої освіти до країн ЄС, що пояснюється, з одного боку, їх недовірою до національної системи освіти, з іншого – проблемою працевлаштування. Зазначене наголошує на необхідності підвищення рівня національної освіти, основним шляхом чого є глобалізація освітнього простору, що підтверджується результатами аналізу позицій України у світових рейтингах (порівняно з Польщею як країни, у якій остан-

нім часом усе більше українців отримують освіту), табл. 1.

Тож необхідність упровадження процесів удосконалення системи освіти в Україні зумовлюється її: 47-м місцем зі 189 за індексом рівня освіти; 36-м місцем із 50 за індексом національної системи вищої освіти. Відзначені проблеми також можна пояснити низькими рівнями індексів глобальної конкурентоздатності за версіями IMD та WEF. Також недостатньо широким є процес глобалізації економіки України, оскільки значення цього індексу розташувало її на 45-му місці (зі 147), тоді як розвинута європейська країна Польща займає 29-е місце. Рівень індексу економіки знань має недостатньо актуальний період обчислення для сьогоднішнього, але ще в 2012 р. Україна за його рівнем займала 56-е місце зі 146, а Польща – 38-е місце.

Таким чином, проведений аналіз позицій України у світовому рейтингу підтверджує необхідність розвитку вітчизняної освіти, розширення процесів глобалізації та розроблення напрямів підвищення конкурентоздатності з метою формування міцного підґрунтя соціально-економічного розвитку та підготовки якісної робочої сили з високим рівнем інтелектуального та фізичного капіталу. Зазначене висуває на стратегічний рівень державного планування управління закладом вищої освіти з урахуванням світового передового досвіду. Так, у дослідженнях В.М. Шейко акцентується увага на виконанні вищою школою функції соціального інституту, що пояснюється її інтернаціональною природою, оскільки у минулі сторіччя мала місце як академічна, так і студентська мобільність, а також широко застосовувався обмін досвідом серед викладачів на підставі результатів наукових досліджень [1, с. 31]. Дослідження стратегій розвитку освітніх систем країн світу у поглядах М.П. Денисенко, Д.Г. Кучеренко та О.В. Мартинюка, а також В.М. Шейко дали змогу виокремити етапи процесів глобалізації та інтернаціоналізації вищої освіти: з початку виникнення перших університетів і до XVIII ст.; друга половина XVIII ст. – середина XX ст.; середина XX ст. – початок 90-х років XX ст.; початок 90-х років XX ст. [1; 2; 6].

Узагальнення підходів учених до визначення місця закладу вищої освіти та його функції у процесах глобалізації представлено на рис. 1.

На необхідності гармонізації навчальних програм, використанні адаптованих світовим досвідом сучасних освітніх технологій, стандартизації

навчального процесу відповідно до міжнародних вимог робиться акцент у поглядах В.І. Лугового, який відзначає суттєвий рівень впливу глобальних дослідницьких мереж та інформаційно-комунікаційних технологій на діяльність та розвиток закладів вищої освіти, що в кінцевому підсумку є підставою оновлення як самого процесу та підходів до проведення наукових досліджень, так і всієї навчально-методичної діяльності [8, с. 15].

Тож глобалізація вищої освіти має тісний зв'язок з якістю навчання, характер взаємодії яких розкривається через процеси підтримки гідного рівня конкурентоспроможності закладу вищої освіти у глобальному освітньому просторі. Результати дослідження тенденції міграції робочої сили в межах ЄС стали підставою гармонізації технологій функціонування закладів вищої освіти різних країн. Це зумовило впровадження у ЄС трьох взаємопов'язаних стратегічних напрямів [12; 13]:

1. Сорбонська декларація (1998 р.) – спрямована на підвищення прозорості навчальних програм.

2. Болонська декларація (1999 р.) – утворення спільної Зони вищої освіти.

3. Лісабонська стратегія (2000 р.) – перетворення європейської економіки на динамічну економіку знань.

Таким чином, інтернаціоналізація та глобалізація у сфері вищої освіти, які на практиці проявляються переважно через різні форми міжнародної діяльності закладів вищої освіти, зумовлені необхідністю підвищення якості навчання та вдосконалення процесів продукування нових знань, які в кінцевому підсумку зумовлюють наявність запасу інтелектуального капіталу як стратегічного чинника виробництва в умовах формування економіки знань в Україні.

Графічно структуру етапів інтеграції сфери освіти України до європейського простору наведено на рис. 2.

Отже, «Болонський процес» та його практичний вплив на формування європейського простору вищої освіти зумовили поширення інтеграційних процесів у сфері вищої освіти.

Сучасні реалії управління закладами вищої освіти вимагають від управлінського персоналу гнучкої та своєчасної реакції на зміни у зовнішньому середовищі зі змогою мінімізації дії негативних та максимізації дії сприятливих чинників. Разом із тим зовнішнє середовище являє собою джерело формування конкурентних переваг та зміцнення ринкової позиції. Указане передбачає

Таблиця 1

Порівняльний аналіз позицій у світовому рейтингу України та Польщі за індексами рівня освіти, глобалізації та економіки знань

Показник, одиниця виміру, рік	Україна		Польща		Загальна кількість місць у рейтингу
	Значення	Місце у рейтингу	Значення	Місце у рейтингу	
Рейтинг рівня освіти, індекс, 2020 рік	0,799	47	0,869	23	189
Рейтинг ефективності національних систем освіти, індекс, 2016 рік	42,1	42	50,8	32	50
Рейтинг національної системи вищої освіти, індекс, 2020 рік	47,8	36	52,6	32	50
Рейтинг глобальної конкурентоздатності за версією IMD, індекс, 2020 рік	53	55	37	39	63
Рейтинг глобальної конкурентоздатності за версією World Economic Forum, індекс, 2019 рік	57	85	68,9	37	141
Рейтинг глобалізації, індекс, 2019 рік	74,83	45	81,33	29	197
Рейтинг економіки знань, індекс, 2012 рік	5,73	56	7,41	38	146

Джерело: сформувано автором за даними [10]

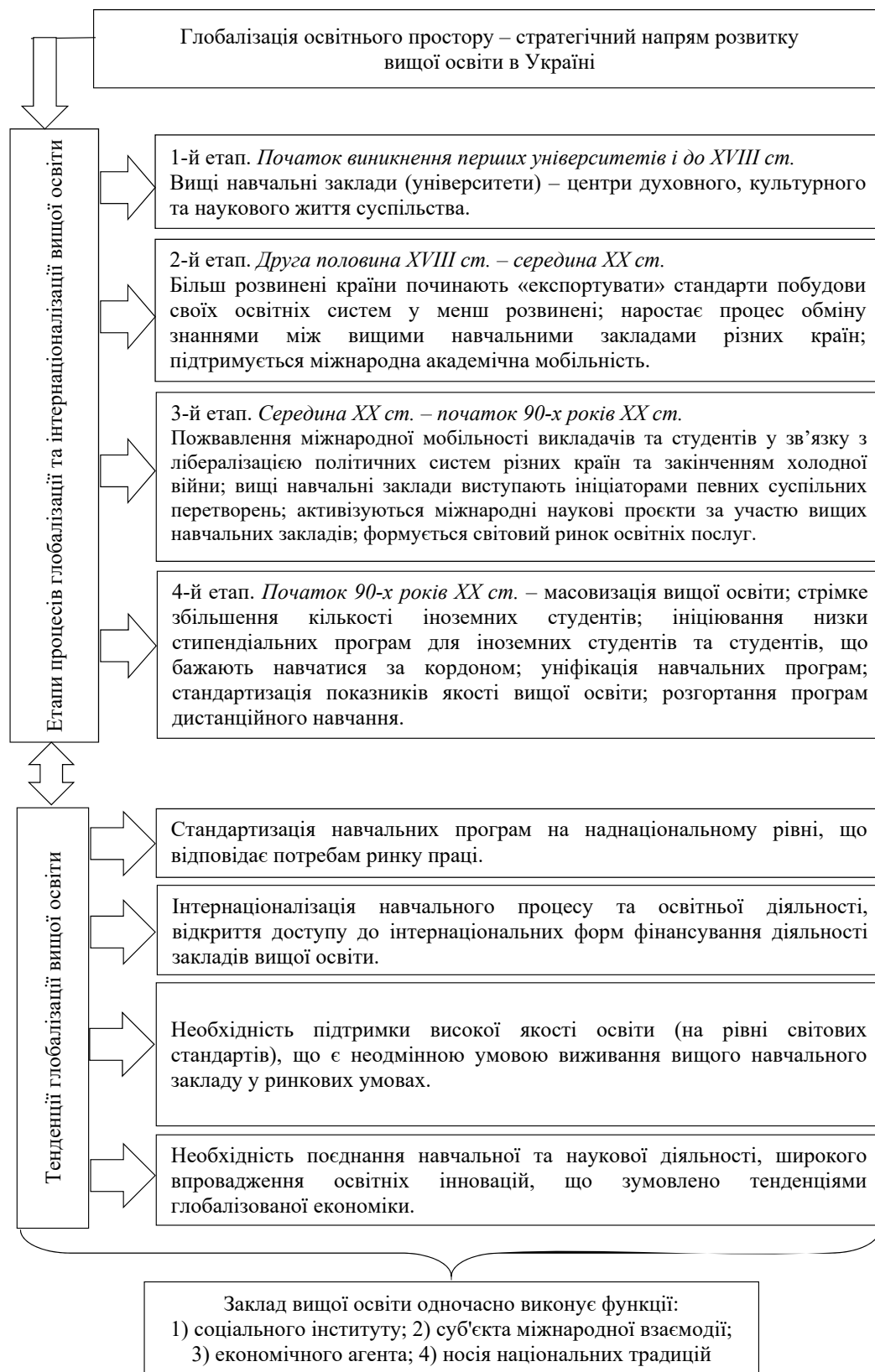

Рис. 1. Місце закладу вищої освіти та його функції у процесах глобалізації

Джерело: узагальнено та доповнено автором на підставі [1; 2; 5; 6; 9; 11]

активну взаємодію закладу вищої освіти з підприємствами, установами, організаціями, коригуючи відповідні навчальні плани і програми відповідно до вимог стейкхолдерів. Прагнучі повернути увагу до вступу значну чисельність здобувачів

вищої освіти, заклад вищої освіти може організувати партнерські відносини з керівниками середніх шкіл, представниками місцевих органів управління освітою, головами органів батьківського самоврядування та ін. Із метою отримати

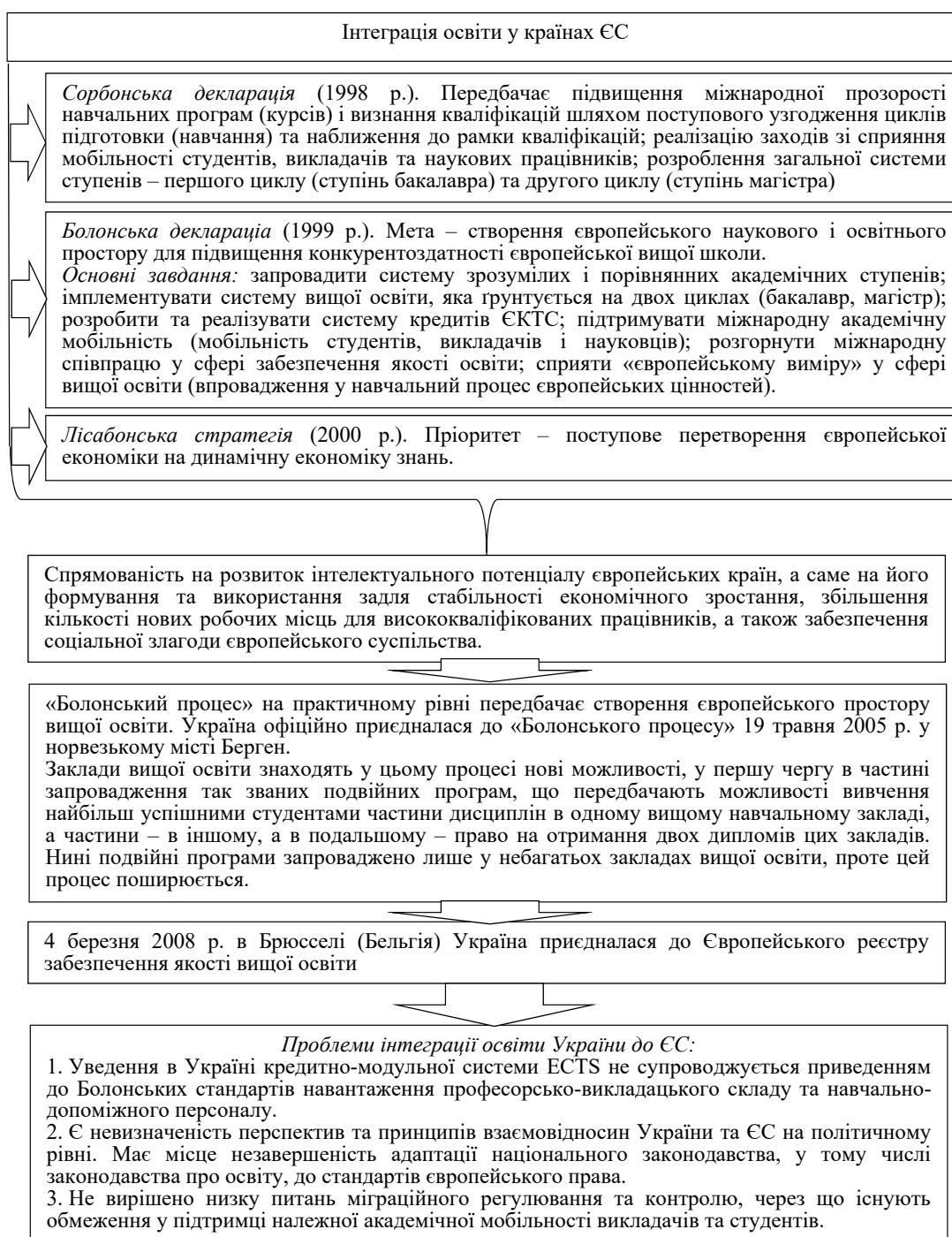

Рис. 2. Інтеграція сфери освіти України до європейського простору

Джерело: узагальнено та доповнено автором на підставі [5; 8; 12; 13]

мання доступу до зовнішніх ресурсних джерел та світових наукових знань, а також залучення на навчання іноземних студентів (експорт освітніх послуг) заклад вищої освіти має вступати у взаємодію з іноземними партнерами (зарубіжними закладами вищої освіти, зарубіжними науковими установами, зарубіжними компаніями, зарубіжними фондами, зарубіжними освітніми агенціями, редакціями зарубіжних журналів тощо) [5].

Гострої актуальності набувають урахування та адаптація до впливу чинників зовнішнього середовища, де стратегічна роль відведена інформатизації освітнього простору, що є невід'ємним процесом глобалізації. У таких умовах вітчизняні заклади вищої освіти повинні проводити

постійний моніторинг зовнішнього середовища та виявляти ті його інституції, досвід яких доцільно використовувати у стратегічному плануванні.

У підходах С.Г. Натрошвілі належну увагу приділено дослідженню впровадження інтеграційних стратегій у діяльність вітчизняних закладів вищої освіти у формі реалізації інтеграційних проєктів з установами академічної науки (науковими інститутами), суб'єктами корпоративного сектору (бізнесу), іноземними партнерами (внаслідок міжнародної діяльності) [5].

Узагальнення наукових підходів до визначення напрямів інтеграції закладів вищої освіти з інституціями зовнішнього середовища з визначенням позитивних наслідків, наведено на рис. 3.

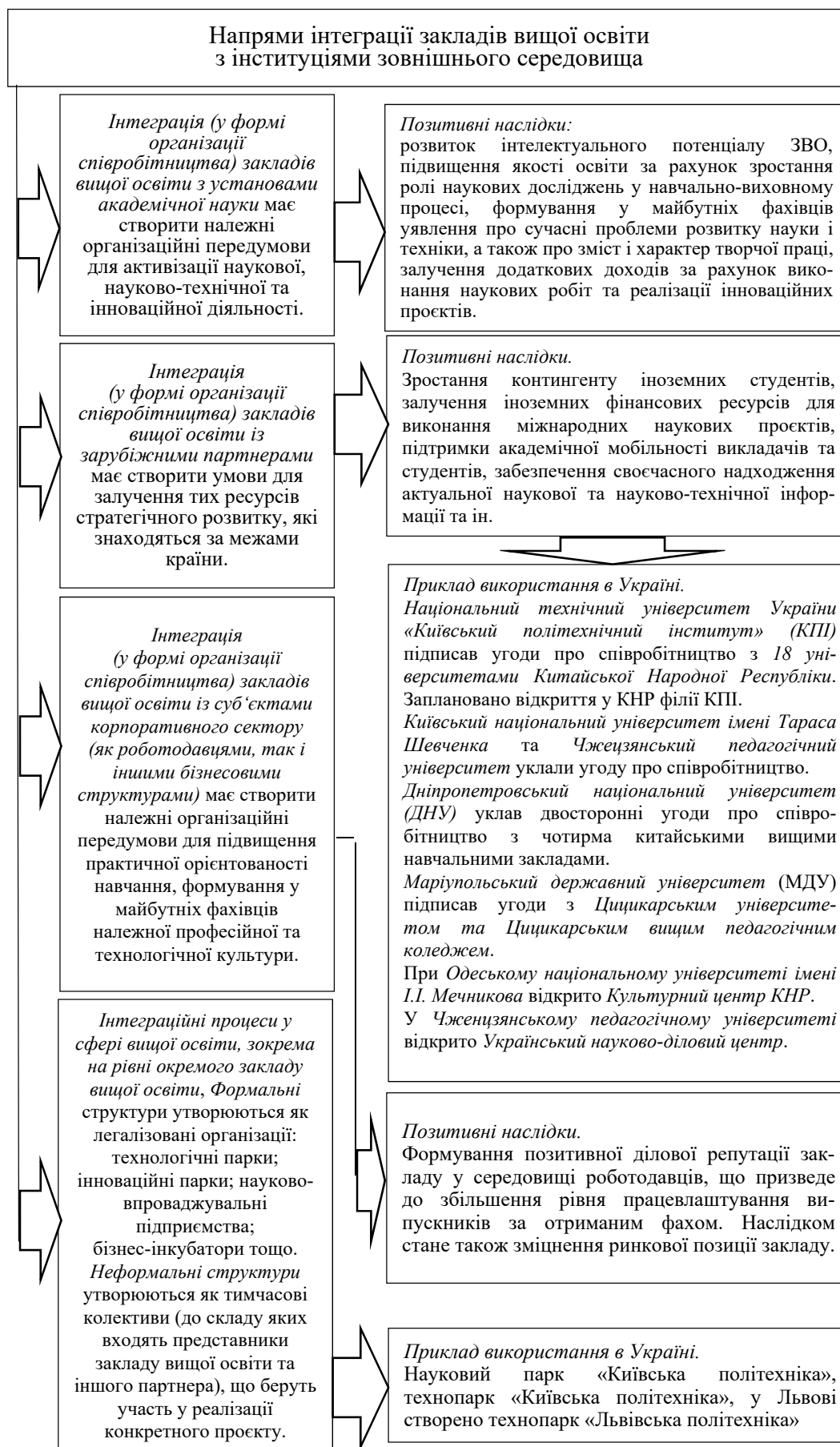

Рис. 3. Напрями інтеграції ЗВО з інституціями зовнішнього середовища

Джерело: узагальнено автором на підставі [5]

Виходячи із зазначеного вище, ключовим напрямом підвищення якості вищої освіти в Україні та доведення вмінь, навичок та компетенцій здобувачів освіти до реальних вимог ринку праці, тим самим гарантуючи їм працевлаштування у майбутньому, має стати інтеграція сфери надання освітніх послуг із науковими установами та реальним виробництвом.

Висновки і пропозиції. Сучасний заклад вищої освіти є центром набуття та розвитку професійних знань, умінь, навичок та компетенцій, а також носієм національних традицій. Одними з ключових показників конкурентоспроможності держави у міжнародних відносинах та на внутрішньому ринку праці є рівень та якість інтелектуального

капіталу нації як стратегічного чинника виробництва в умовах становлення економіки знань. Заклад вищої освіти розглядається як відкрита система, яка має змінюватися до вимог зовнішнього середовища, тим самим підвищуючи свій рівень конкурентоспроможності. Стратегічним напрямом набуття передового досвіду як у сфері надання освітніх послуг, так і визначенні вимог до компетенцій випускника є гармонізація сфери освіти з освітнім простором ЄС. Установлено, що результатом співробітництва закладу вищої освіти з інституціями зовнішнього середовища у формі реалізації інтеграційних стратегій є позитивний вплив та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних закладів вищої освіти.

Список використаних джерел:

1. Шейко В.М. Вища освіта в країнах Заходу: соціальні та етичні аспекти. Харків : ХДАК, 1999. 152 с.
2. Денисенко М.П. Вища освіта в Україні і за кордоном. Проблеми і перспективи. *Вісник КНУТД*. 2012. № 4. С. 157–166.
3. Україна у вимірі економіки знань : монографія / за ред. акад. НАН України В.М. Геєця. Київ : Основа, 2006. 592 с.
4. Закон України «Про вищу освіту». URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Натрошвілі С.Г. Стратегічне управління вищим навчальним закладом: теорія, методологія, практика : монографія. Київ : КНУТД, 2015. 326 с.
6. Кучеренко Д.Г., Мартинюк О.В. Стратегії розвитку освітніх систем країн світу : монографія. Київ : ІПК ДСЗУ, 2011. 312 с.
7. Лопушняк Г.С., Рибчанська Х.В. Вища освіта України: державне регулювання та перспективи розвитку : монографія. Львів : Ліга Прес, 2018. 283 с.
8. Луговий В.І., Таланова Ж.В. Фінансово-економічне забезпечення дослідницько-інноваційної діяльності вітчизняної та світової вищої освіти: порівняльний аналіз. *Вісник КНУТД*. 2012. № 4. С. 13–22.
9. Молчанов І.Н. Финансирование высших учебных заведений и предоставление образовательных трансфертов в странах ОЭСР. URL: http://finis.rsue.ru/2000_N1/vuz_oesr.htm.
10. Аналітичний портал «Гуманітарні технології». URL: <https://gtmarket.ru/countries/ukraine/ukraine-info>.
11. Марчук А. Глобалізація та її вплив на розвиток вищої освіти. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pippo/2011_1/Marchuk.htm.
12. Болонська конвенція. Спільна декларація європейських міністрів освіти Європи. URL: http://eduknigi.com/ped_view.php?id=6.
13. Treaty establishing the European Community (Articles 149 to 150). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/tec_2002/oj.

References:

1. Sheiko V.M. (1999) Vyshcha osvita v krainakh Zakhodu: sotsialni ta etychni aspekty [Higher education in Western countries: social and ethical aspects]. Kharkiv: KhDAK. (in Ukrainian)
2. Denysenko M.P. (2012) Vyshcha osvita v Ukraini i za kordonom. Problemy i perspektyvy [Higher education in Ukraine and abroad. Problems and prospects]. *Visnyk KNUVD*, no. 4, pp. 157–166.
3. Heets V.M. (2006) Ukraina u vymiri ekonomiky znan [Ukraine in the dimension of the knowledge economy]. Kyiv: Osнова. (in Ukrainian)
4. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» [Law of Ukraine "On Higher Education"]. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Natroshvili S.H. (2015) Stratehichne upravlinnia vyshchym navchalnym zakladom: teoriia, metodolohiia, praktyka [Strategic management of higher education: theory, methodology, practice]. Kyiv: KNUVD. (in Ukrainian)
6. Kucherenko D.H. Martyniuk O.V. (2011) Stratehii rozvytku osvitnikh system krain svitu [Strategies for the development of educational systems around the world]. Kyiv: IPK DSZU. (in Ukrainian)
7. Lopushniak H.S. Rybchanska Kh.V. (2018) Vyshcha osvita Ukrainy: derzhavne rehuliuвання ta perspektyvy rozvytku [Higher education in Ukraine: state regulation and prospects for development]. Lviv: Liha Pres. (in Ukrainian)
8. Luhovyi V.I., Talanova Zh.V. (2012) Finansovo-ekonomichne zabezpechennia doslidnytsko-innovatsiinoi diialnosti vitchyzniansoi ta svitovoi vyshchoi osvity : porivnialnyi analiz [Financial and economic support of research and innovation activities of domestic and world higher education: a comparative analysis]. *Visnyk KNUVD*, no. 4, pp. 13–22.
9. Molchanov I.N. Finansirovanie vysshih uchebnyh zavedeniy i predostavlenie obrazovatelnykh transfertov v stranah OESR [Financing of higher education institutions and provision of educational transfers in OECD countries]. Available at: http://finis.rsue.ru/2000_N1/vuz_oesr.htm.
10. Analytical portal "Humanitarian Technologies". Available at: <https://gtmarket.ru/countries/ukraine/ukraine-info>.
11. Marchuk A. Hlobalizatsiia ta yii vplyv na rozvytok vyshchoi osvity [Globalization and its impact on the development of higher education]. Available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pippo/2011_1/Marchuk.htm.
12. Bolonska konventsiiia. Spilna deklaratsiia yevropeyskykh ministriv osvity Yevropy. Available at: http://eduknigi.com/ped_view.php?id=6.
13. Treaty establishing the European Community (Articles 149 to 150). Available at: https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/tec_2002/oj.

Романуша Ю. В.

Українська інженерно-педагогічна академія

ПРЕДПОСЫЛКИ ГАРМОНИЗАЦИИ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ С ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМ ПРОСТРАНСТВОМ ЕВРОСОЮЗА В УСЛОВИЯХ СТАНОВЛЕНИЯ ЭКОНОМИКИ ЗНАНИЙ

Резюме

Статья посвящена исследованию проблемы определения направлений интеграции сферы высшего образования Украины с институтами внешней среды с целью ее гармонизации с образовательным пространством ЕС для повышения конкурентоспособности национального образования и обеспечения надежной основы развития экономики знаний в Украине. Обоснована необходимость развития отечественного образования на основании результатов сравнительного анализа позиций Украины в мировом рейтинге. Сделан акцент на стратегической роли и функциях заведения высшего образования в процессах глобализации образовательного пространства. Проанализированы предпосылки необходимости интеграции сферы образования Украины с европейским пространством. Исследовано состояние внедрения стратегий интеграции отечественных заведений высшего образования с институтами внешней среды. Полученные результаты позволили сформировать авторское видение роли образования в формировании экономики знаний в Украине и определить направления ее усовершенствования путем гармонизации с образовательным пространством ЕС.

Ключевые слова: высшее образование в Украине, глобализация образования, интеграция, образовательное пространство ЕС, экономика знаний.

Romanusha Yuliia

Ukrainian Engineering Pedagogic Academy

PREREQUISITES FOR HARMONIZATION OF THE HIGHER EDUCATION SYSTEM OF UKRAINE WITH THE EU EDUCATIONAL SPACE IN THE CONDITIONS OF FORMATION OF THE KNOWLEDGE ECONOMY

Summary

The article deals with the study of the problem of determining the integration of higher education in Ukraine with the institutions of the environment in order to harmonize it with the EU educational space to increase the competitiveness of national education and provide a reliable basis for knowledge economy in Ukraine. The research develops a thesis on the understanding of a modern higher education institution as a center for the acquisition and development of professional knowledge, skills, abilities and competencies, as well as a bearer of national traditions. The necessity of development of domestic education on the basis of results of the comparative analysis of positions in the world rating of Ukraine with Poland on the basis of values of indices of level of education, globalization, competitiveness and knowledge economy is substantiated. The development of globalization of higher education in Ukraine is a strategic task and a need for appropriate scientific, practical and conceptual foundations. Based on the results of the study, emphasis is placed on the strategic role and functions of higher education institutions in the processes of globalization of the educational space. In order to identify ways to gain best practices in providing educational services and improve the quality of knowledge and professional skills of graduates, the prerequisites for the need to integrate the education sector of Ukraine with the European space are analyzed. The state of implementation of strategies of integration of domestic institutions of higher education with institutions of external environment in the directions of their integration is investigated: with institutions of academic science; with foreign partners; with corporate sector entities. A retrospective analysis of the preconditions for the integration of Ukraine's education with the European educational space was conducted and a number of problems that need to be addressed were noted. The obtained results allowed to form the author's vision of the role of education in the formation of the knowledge economy in Ukraine and to determine the directions of its improvement by harmonization with the educational space of the EU.

Keywords: higher education in Ukraine, globalization of education, integration, EU educational space, knowledge economy.